

**Зоряна БОРИСЕНКО,
Любов ГАВРИЩАК**

СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ІНТЕРНЕТ-СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються питання сутності, чинників та механізмів соціалізаційних процесів у віртуальному середовищі. Зокрема, проаналізовані три напрями їх дослідження в плані кіберсоціалізації, віртуальної соціалізації та медіа-соціалізації. Виокремленні суб'єктивні та об'єктивні чинники соціалізації; соціальні і індивідуально-психологічні; макро-, мезо- і мікрочинники. Крім того, розглядаються механізми інтернет-соціалізації особистості – неусвідомлювані, усвідомлювані та окрема група механізмів, види інтернет-активності. Також описані типи регуляції життя особистості стосовно інтернет-середовища, тобто інтернет-активність.

Ключові слова: соціалізація, інтернет-соціалізація, кіберсоціалізація, медіасоціалізація, віртуальна соціалізація, інтернет-активність, механізми інтернет-соціалізації.

**Зоряна БОРИСЕНКО,
Любовь ГАВРИЩАК**

СУЩНОСТЬ И МЕХАНИЗМЫ ИНТЕРНЕТ-СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматриваются вопросы сущности, факторов и механизмов социализационных процессов в виртуальной среде. В частности, проанализированы три направления их исследования в плане киберсоциализации, виртуальной социализации и медиасоциализации. Выделены субъективные и объективные факторы социализации: макро-, мезо- и микрофакторы. Кроме того, рассматриваются механизмы интернет-социализации личности: неосознанные, осознанные и отдельная группа механизмов. Также описаны типы регуляции жизни личности относительно интернет-среды, иными словами, интернет-активность.

Ключевые слова: соціалізація, інтернет-соціалізація, кіберсоціалізація, медіасоціалізація, вертуальна соціалізація, інтернет-активність, механізми інтернет-соціалізації.

Постановка проблеми. Зростання популярності Інтернету, виникнення у ньому нових видів діяльності, кіберкультури, соціальних мережеских спільнот свідчить про те, що інтернет-простір став новим середовищем соціалізації особистості. Неоднозначність його впливів на особистість проявляється у тому, що, по-перше, інтернет-простір дає можливість перенесення активності з реального простору у віртуальний, що, зі свого боку, веде до самореалізації особистості в нерозривному зв'язку з Інтернетом; по-друге, зняття багатьох табу у віртуальних, інформаційних середовищах в окремих випадках має наслідком формування девіантної особистості.

У психологічній науці проблематика соціалізації особистості в інтернет-просторі досліджена недостатньо. Спроба перенести модель соціалізації у реальному просторі на віртуальний простір не дає можливості зрозуміти психологічні закономірності соціалізації в інтернет-просторі через невизначеність віртуального простору Інтернету та його відмінностей від простору реального. Наукова проблема дослідження цього процесу полягає у виявленні загальних закономірностей, визначенні нормативності перебігу зазначеного процесу.

Аналіз останніх публікацій. Незважаючи на те, що поняття віртуального простору має досить широке значення: простір уявного (Ж. Лакан, М. Фуко, Ж. Дерріда, М.О. Носов), простір симулякрів (Ж. Бодрійяр, Ж. Делез), що дає підставу віднести до нього інформаційний простір загалом, медіапростір, простір мистецтва, літератури тощо, останні роки його тісно пов'язують з Інтернетом, який онтологічно обґрунтований прагненням людини створювати альтернативні світи (J. Suler, С.А. Дацюк). Отже, у нашій статті під віртуальним середовищем ми будемо розуміти інтернет-простір.

Гуманітарні дослідження віртуальної соціалізації, які беруть початок у соціологічних дослідженнях (С.В. Бондаренко, А.Б. Скуратов, А.В. Чистяков), звужуються до розгляду функціонування інтернет-спільнот, характеру взаємодії між ними та в їхніх межах

(А.О. Петренко-Лисак, Л.В. Ратунова), комунікативних аспектів взаємодії (О.І. Горошко, В.В. Жилкін, А.Л. Радкевич, Н.Д. Чеботарева) та мають суто соціологічний характер.

Психологічні дослідження у мережі Інтернету стосуються окремих особистісних характеристик користувачів, зокрема: збіднення емоційної сфери через відсутність тілесної представленості в мережі (D. Gunn, H. Petrie); особливостей когнітивної сфери (Б.М. Величковський, К. Кердиллан, Г. Грезійон та ін.), мотивації користувачів (О.М. Арестова, Л.М. Бабанін, О.Є. Войскунський, О.В. Смилова, П. Тейлор). У межах медіасоціалізації (О.П. Белінська, О.О. Тихомандрицька) Інтернет розглядається дослідниками як частина медіасередовища, йому надається статус інструменту соціалізації, досліджуються його агресивні впливи на особистість (Л.А. Найдьонова, О.В. Петрунько, Л.Г. Чорна), а сама людина розглядається як об'єкт соціалізації.

Визнаючи значущість цих досліджень, акцентуємо увагу на тому, що в них розглянуто окремі впливи інтернет-середовища на особистість, але це не дає змоги побачити цілісну картину соціалізації особистості в інтернет-просторі.

У дослідженнях вчених процеси віртуальної соціалізації, медіасоціалізації лише частково перетинаються з процесом соціалізації в інтернет-середовищі, що потребує введення нового поняття для позначення саме процесу соціалізації особистості в Інтернеті.

Віртуальна особистість користувача, на думку О.П. Белінської, Є.О. Горного та інших, є презентацією особистості в Інтернеті. У психології особливості віртуальної особистості були досліджені у зв'язку зі соціальною ригідністю користувачів (О.П. Белінська, А.Є. Жичкіна); компенсаторним прагненням з подолання об'єктивних чи суб'єктивних труднощів реального спілкування і взаємодії (Т. Келер, В. Фріндте); інтернет-залежністю (В.В. Посохова, К. Янг). Формування віртуальної особистості як ефект і результат соціалізації в інтернет-середовищі дослідниками враховано не було.

Незважаючи на науковий інтерес з боку психологів до інтернет-середовища, не з'ясовано суб'єктну активність самого користувача у ході соціалізації в інтернет-середовищі, не визначено механізми цієї соціалізації, не досліджено психологічні

умови, що призводять до формування девіантної особистості користувача в інтернет-середовищі. Недостатньо розглядався вченими, але потребує наукової уваги, той факт, що Інтернет впливає на різних користувачів неоднаково. Крім того, дослідження соціалізації в інтернет-просторі, як частини віртуального простору загалом, наближує до розуміння процесів соціалізації кожної людини у її власному просторі уявного, оскільки інтернет-середовище більш інструменталізоване.

Метою цієї статті є визначення теоретико-методологічні підходів до розгляду процесу соціалізації в інтернет-середовищі та аналізі чинників і механізмів інтернет-соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом на сьогоднішній час вивчення соціалізаційних процесів у віртуальному середовищі відбувається у трьох напрямках: дослідження кіберсоціалізації, медіасоціалізації та віртуальної соціалізації.

Відповідно для позначення соціалізаційних процесів, учені використовують такі поняття, як кіберсоціалізація, віртуальна соціалізація, медіасоціалізація.

Термін «кіберсоціалізація» ввів В.А. Плешаков і трактував його як процес якісних змін структури самосвідомості особистості, який відбувається під впливом і в результаті використання людиною сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій у контексті життєдіяльності [13]. Учений вважає, що кіберпростір стає новим віртуальним життєвим середовищем людини, з яким пов'язане виникнення нових очікувань, інтересів і цінностей, мотивів і цілей, потреб і установок, а також форм психологічної і соціальної активності. Кіберсоціалізація приводить до процесу засвоєння норм, правил, культури при взаємодії людини з комп'ютером та іншими технічними засобами.

Спорідненим до кіберсоціалізація є поняття інтернетизація, запропоноване М.М. Комаром. Інтернетизація – це процес підключення різних кібернетичних систем, у тому числі комунікаційних пристроїв та локальних мереж, до єдиного інформаційного інтернет-простору, що викликає приєднання та взаємодію унікальної свідомості людини з колективним інформаційним простором, як віртуальною реальністю [4].

Медіасоціалізація (О.П. Белінська, О.В. Петрунько) полягає у надбанні особистістю соціального досвіду переважно на основі

штучних і неприродних медіарепрезентацій, в умовах браку участі в цьому процесі соціалізуючого оточення. Інакше кажучи, соціалізація дитини розгортається як медіасоціалізація, а культурно-просвітницьку, освітньо-виховну та соціалізаційну функції, які досі виконували традиційні інститути соціалізації (сім'я, референтні групи, навчально-виховні заклади, держава, церква), отримують медіа канали [10]. Часто це середовище є досить агресивним стосовно людини.

Дослідниками третього напрямку для позначення соціалізації у віртуальному середовищі обрано дефініцію віртуальна соціалізація (А.В. Чистяков, В.Т. Циба) [14, 15]. Незважаючи на широту поняття, вчені звужують межі віртуального простору взагалі, до віртуального простору Інтернету як простору, створеного машинами. Наприклад, А.В. Чистяков під віртуальною соціалізацією розуміє процес входження (інтеграцію) користувача в соціокультурне середовище за допомогою освоєння технологій комунікації, інформаційної культури, соціальної навігації, інформаційної грамотності, а також соціальних норм, цінностей і рольових вимог. Індикаторами соціалізації постають рівні електронної грамотності й інформаційної культури індивіда. У своїх працях дослідник зазначає, що у кіберпросторі люди взаємодіють не тільки між собою, але й з програмними артефактами, що відрізняє віртуальну систему взаємодій від реальної. Крім того, вчений зазначає, що у кіберпросторі присутні соціальні інститути, ступінь важливості яких визначається впливом на формування відносин, статусів і ролей комунікантів [14]. Крім того, В.Т. Циба акцентує увагу на тому, що багатоаспектність кіберпростору уможливило розглядати різні соціальні об'єкти в єдиному смисловому просторі [15].

У дослідженнях Л.В. Ратунової під віртуальною соціалізацією розуміється формування певного образу людини в інтернет-просторі. Як простір первинної соціалізації особистості Л.В. Ратунова визначає «відкриті майданчики» – «ВКонтакте», «Однокласники» та інші інтернет-проекти. Дослідниця вказує на втрату інтересу до вивчення такої форми соціалізації й акцентує увагу на інтелектуальних співтовариствах – «інтелектуальних сектах», які трансформують інформацію у знання [12].

Наступна група дослідників найближче підійшла до визначення поняття інтернет-соціалізації (А.Б. Скуратов, В.В. Жилкін). А.Б. Скуратов у своїх дослідженнях локальних інтернет-співтовариств вперше визначає віртуальну соціалізацію як процес залучення учасника до соціокультурного середовища локального інтернет-співтовариства через розуміння соціальних норм, цінностей і вимог конкретного інтернет-ком'юніті, а також засвоєння технологій комунікації, соціальної навігації й електронної грамотності [2].

У дослідженнях А.Л. Радкевича поняття віртуальна соціалізація замінюється спорідненим поняттям соціальних інтернет-практик, які становлять сукупність рутинних дій і звичних способів поведінки, пов'язаних з використанням Мережі для розв'язання проблем і задоволення різних потреб.

Існує декілька підстав для класифікації чинників соціалізації. Дослідники виокремлюють суб'єктивні й об'єктивні чинники соціалізації; соціальні і індивідуально-психологічні; макро-, мезо- і мікрочинники; біологічні, фізичні, культурні, групові, індивідуальні тощо.

Ми вважаємо, що такий розподіл є занадто широким, тому вважаємо за потрібне виділити дві групи: соціальні та індивідуально-особистісні. Соціальні чинники відображають соціально-культурний аспект соціалізації, етнічну, історичну, культурну специфіку; індивідуально-особистісні чинники стосуються психологічних особливостей індивідів, що сприяють різному засвоєнню ними соціального досвіду.

Згідно з точкою зору В.А. Плешакова, інтернет-середовище виступає як простір функціонування інформаційного суспільства, і є за сутністю мегачинником інтернет-соціалізації.

Макрочинником інтернет-соціалізації можна визначити соціальні мережі, поштові сервіси, пошукові системи інтернет-середовища, файлообмінні мережі, масові багатокористувацькі онлайн-ігри, блогосферу [11].

Мегачинниками є вікі-проекти та інтернет-словники як загальнодоступні мультимовні універсальні інтернет-енциклопедії; інтернет-телебачення та інтернет-радіо, інтернет-магазини, інтернет-аукціони і електронні платіжні системи, засоби миттєвого обміну повідомленнями і чати, ігри онлайн.

До числа мікрочинників інтернет-соціалізації віднесено персональну зону кіберпростору як результат життєдіяльності та самопрезентації в кіберпросторі; ігровий персонаж у комп'ютерній грі.

Стосовно механізмів, що ініціюють процес соціалізації, у соціальній психології існує кілька точок зору. Аналіз В.В. Москаленко дав змогу розподілити всі наявні механізми соціалізації на три групи: неусвідомлювані (навіювання, наслідування, ідентифікація); усвідомлювані (референтна група, авторитет, популярність); окрема група механізмів, зокрема, заохочення, покарання [9].

На необхідність визначення першої групи механізмів соціалізації вказав З. Фройд, який стверджував, що людина проходить шлях від індивіда до соціальної особистості завдяки механізмам копіювання, ідентифікації, навіювання, почуття сорому і почуття провини. Вчений вважав, що імітація (копіювання) – це усвідомлена спроба дитини копіювати модель поведінки, а ідентифікація – це спосіб усвідомлення приналежності до конкретної спільності. Це позитивні механізми соціалізації, позаяк вони націлені на засвоєння певного типу поведінки. На відміну від двох попередніх механізмів соціалізації, почуття сорому і почуття провини, на думку Фройда, є негативними механізмами соціалізації, оскільки вони пригнічують і забороняють певні зразки та форми поведінки. Такої ж точки зору дотримувалися Г. Тард, Н. Смелзер [13].

К. Мозер уважав, що механізмом соціалізації є пристосування або акомодация до вимог середовища. Таким чином, зазначені механізми забезпечують придатну адаптацію людини до навколишнього середовища і соціуму [8].

Особистість засвоює соціальний досвід за допомогою певних механізмів у процесі різних видів спілкування (масового, групового, міжособистісного, ділового, неформального), під впливом засобів масової інформації, культури [13], зокрема механізмів соціальної фасілітації (W. Allport; Dashiell, P. Зайонц) і конформності (Ф. Крачфільф, І.С. Кон, А.П. Сопіков).

Конструювання соціальної реальності передбачає невизначеність як цінність, а неузгодженість властивостей людини і вимог суспільства – як джерело соціальної динаміки. Особистість наділяється власною активною роллю у соціалізації.

Основні психологічні механізми соціалізації особистості у реальному середовищі, зокрема, копіювання, ідентифікація, наслідування, соціальна фасілітація, конформність лише частково пояснюють перебіг процесу соціалізації в інтернет-середовищі. Зазначених механізмів може бути недостатньо для ініціювання процесу інтернет-соціалізації, оскільки інтернет-соціалізація частіше відбувається за рахунок активності самої особистості.

Передовсім мова йде про механізм самовираження, який може бути віднесений до групи неусвідомлених механізмів. Самовираження має біологічну природу, у його основі лежить статева потреба. Механізм самовираження сприяє у духовній сфері породженню естетичних потреб: прагнення до краси, гармонії, симетрії, порядку. Критерієм краси і гармонії є оцінка навколишніх, тому головною ознакою потреб у самовираженні виступає прагнення подобатися іншим, отримувати їхню високу оцінку.

Для аналізу проблеми самовираження К.О. Абульханова пропонує таку індикацію активності: неадекватність, своєчасність або несвоєчасність. Одиницями для визначення типів активності вчена визначає стійкість – нестійкість, впевненість – невпевненість, вираженість – невираженість.

Згідно з ціннісно-часовою логікою особистості, виокремлює чотири типи регуляції її життя. Розглянемо кожен із них стосовно інтернет-середовища, тобто інтернет-активність.

1. Стихійно-буденний тип регуляції часу життя. Особистість з таким типом регуляції життя характеризується ситуативністю поведінки, плінністю життя, відсутністю особистісної ініціативи, перебуває у залежності від подій і обставин життя, не встигає за часом, не може організувати послідовність подій, програмувати наступ, запобігти здійсненню. Стосовно інтернет-середовища цей тип регуляції життя притаманний звичайним користувачам, які відвідують Інтернет ситуативно. Їхня поведінка характеризується втратою мети відвідування: зайшов до Інтернету за пошуком інформації для реферату, побачив новинні банери – почав мандрувати новинами, потім іншими місцями, втрачаючи час і початкову мету.

2. Функціонально-дієвий тип регуляції часу життя. Користувачі такого типу активні, організують перебіг подій, спрямовують їх хід, домагаючись ефективності. Однак ініціатива охоплює

тільки період перебігу подій, але не їх об'єктивні чи суб'єктивні наслідки. Відсутня відповідальність як пролонгована регуляція активності. Особистість співвідноситься з часом події, а не тимчасовою логікою розвитку зовнішніх і внутрішніх тенденцій. До таких користувачів можуть бути віднесені науковці, які користуються пошуковими сайтами, гравці РПГ, спілкувачі соціальних мереж.

3. Споглядальне ставлення до часу життя. Користувачі зазначеного типу не проявляють ініціативи, як слід, мало користуються можливостями Інтернету. Найбільша активність проявляється у вигляді навішування інформації, яка сподобалася на сторінки інших користувачів та надання посилань. Загалом активність таких користувачів низька, так само як і відповідальність за свої вчинки. Проявляється у пасивній регуляції, відсутності ініціативи і відповідальності. Для такого типу особистості характерне сприйняття складності і суперечливості життя. Але заглибленість і тонкість розуміння пролонгованих тенденцій заважає знайти адекватний час і місце для прояву власної активності.

4. Творчо-перетворювальний тип регуляції часу життя. Такий тип життя притаманний хакерам, творцям РКГ (рольової користувацької гри), творчим особистостям. Особистість такого типу характеризується оптимальним поєднанням глибокого проникнення у суспільні тенденції, тривалою життєвою перспективою, чіткою життєвою концепцією і позицією, яка послідовно реалізується. Тут має місце оволодіння особистістю часом життя, його свідомо практична творча регуляція [1].

А.І. Лучинкіна виділяє ще і п'ятий тип регуляції життя саме в інтернет-середовищі – соціально- і особистісно-конструювальний. До зазначеного типу належать особистості, які в інтернет-середовищі проживають не одне, а кілька життів, за рахунок конструювання нових віртуальних ідентичностей та їхнього соціального простору. Основна характеристика зазначеного типу регуляції життя – віртуальність. Особистість зазначеного типу може одночасно конструювати декілька ідентичностей з різними стратегіями поведінки, життєвими перспективами, гендерною, політичною або іншою приналежністю. Треба визначити, що для конструювання і подальшого активного існування створеної віртуальної ідентичності вже недостатньо однієї життєвої стратегії.

Саме тому однією з характеристик особистості цього типу є включеність і здатність утримувати одночасно у свідомості декілька стратегій поведінки [6].

Залишається питання про те, що примушує людей до користування Інтернетом. Мотив, безумовно, полягає в зацікавленості. Але не можна забувати і про неусвідомлений механізм соціалізації, який забезпечує формування інтересу, а саме механізм включеності людини до системи соціальних образів і норм культури.

Уперше включеність як механізм соціальної взаємодії у своїх працях розглянув Б.Ф. Ломов [7], який стверджував, що включеність як механізм соціалізації має тільки об'єктивну сторону. Отже, людина не вибирає родину, шкільний клас, неформальне об'єднання за місцем проживання. Це все дається як об'єктивна дійсність і забезпечує зміст соціалізації. Проте групу для спілкування, діяльності в інтернет-просторі особистість вже може вибрати самостійно. У межах концепції Б.Ф. Ломова питання щодо проявів власної активності не розглядаються.

К. Мозер визначає включеність як індивідуальний внутрішній стан активізації, який має різну інтенсивність, спрямований на різні об'єкти і має різну тривалість. У структурі включеності дослідником визначається емоційна (переживання емоцій при здійсненні активності, пов'язаних з об'єктом і самим суб'єктом); когнітивна (уявлення, думки, переконання щодо об'єкта активності) та поведінкова складові (форми і кількісні характеристики реалізованої активності) [8].

Ми вважаємо, що механізм включеності може бути реалізований по-різному, зокрема, реально, віртуально, дистанційно або безпосередньо. У реальному просторі результатом соціалізації виступає особистість як соціальна якість індивіда. Проявами цієї якості є дії, вчинки, інтелектуальні, емоційні і вольові психологічні властивості людини. Проте позитивний або негативний знак зазначених дій визначається характером включеності, особистісною активністю. У віртуальному просторі Інтернету основний акцент перекладається на особистісну активність, а саме на суб'єктно-активну складову механізму включеності. Отже, особистість не тільки проявляє власну активність до приєднання до

норм інтернет-тусовки, а й сама вибирає, змінює, створює норми, тусовки.

Таким чином, на відміну від реального простору, в ході інтернет-соціалізації особливого значення набуває особистісна активність як внутрішній суб'єктивний фактор соціалізації. Однак серед основних психологічних механізмів соціалізації особистості (копіювання, ідентифікація, наслідування, соціальна фасилітація, конформність) механізмів, які враховували б внутрішню активність особистості, немає. На нашу думку, в інтернет-середовищі особистість проявляє власну активність у ставленні до справи, вчинку за допомогою механізму самовираження. Цей механізм присутній і в реальному просторі, проте в інтернет-середовищі він набуває найбільшої актуальності і стає провідним. Ми вважаємо, що зазначений механізм лежить в основі конструювання віртуальної особистості користувачем та її соціального простору. У реальному просторі особистість не вибирає родину, шкільний клас, неформальне об'єднання. Усе це дається як об'єктивна реальність і забезпечує зміст соціалізації. Проте групу для спілкування, діяльності в інтернет-просторі особистість вже може вибрати самостійно. Користувач презентує себе в інтернет-просторі, встановлює свої зв'язки з віртуальним середовищем, обирає напрями діяльності у ньому, створює свою історію, обирає ім'я. Ми вважаємо, що входження до соціального середовища Інтернету відбувається завдяки механізму включеності, зокрема його суб'єктивної складової, яка реалізується в активному залученні особистості до Інтернету.

Подальше дослідження з означеної теми ми плануємо проводити в аспекті вивчення структури процесу інтернет-соціалізації особистості, етапів та зміни світогляду особистості у ході інтернет-соціалізації з метою формування віртуальної особистості у процесі інтернет-соціалізації.

Література

1. Абульханова К.А. О путях построения типологии личности / К.А. Абульханова // Психологический журнал. – М., 1993. – Том 4. – № 1. – С. 14–29.
2. Горошко Е.І. Комунікативний простір Інтернет як об'єкт соціокультурного аналізу / Е.І. Горошко // Вісник Одеського національного

університету. – Серія «Соціологія і політичні науки». – Одеса, 2010. – Т. 15. – Вип. 14. – С. 130–136.

3. Завацька Н.С. Особливості цілісного адаптаційного процесу особистості у соціальних системах та інтернет-мережі / Н.С. Завацька // Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. – № 1 (30). – С. 4–11.

4. Комар М.Н. Ценности в условиях виртуальной реальности / М.Н. Комар // Перспективы. – 2005. – № 1 (29). – С. 127–132.

5. Кудашкіна О.З. Кіберсоціалізація як новий вид соціалізації у віртуальному середовищі / О.З. Кудашкіна // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2011. – № 1. – С. 12–18.

6. Лучинкіна А.І. Психологічні аспекти віртуальної соціалізації / А.І. Лучинкіна // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету ім. І. Огієнка. – Вип. 14. – 2011. – С. 445–455.

7. Милграм С. Эксперимент в социальной психологии / С. Милграм. – СПб. : «Питер», 2000. – 336 с.

8. Мозер К. Психология маркетинга и рекламы / К. Мозер. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. – 380 с.

9. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу : [навчальний посібник] / В.В. Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.

10. Петрунько О.В. Медіасоціалізація, або Соціалізація з медіа замість соціалізації з дорослими / О.В. Петрунько // Психологічні перспективи: спецвипуск. – Луцьк, 2010. – С. 103–113.

11. Плешаков В.А. Теория киберсоциализации человека : [монография] / В.А. Плешаков ; под общ. ред. чл.-корр. РАО, д.п.н., проф. А.В. Мудрика. – М. : МПГУ; «Номо Cyberus», 2011. – 400 с.

12. Ратунова Л. Личность и виртуальная социализация [Электронный ресурс] / Л. Ратунова. – Режим доступа : <http://wiki.iteach.ru/index.php>.

13. Смелзер Н. Социализация: основные проблемы и направления исследований / Н. Смелзер // Социальная психология : хрестоматия / сост. Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. – М. : Аспект Пресс, 2003. – С. 327–349.

14. Циба В.Т. Системна соціальна психологія : [навчальний посібник] / В.Т. Циба. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.

15. Чистяков А.В. Социализация личности в обществе Интернет-коммуникаций: социокультурный анализ : дисс. ... д-ра социологических наук : 22.00.06 / А.В. Чистяков ; Рост. гос. пед. ун-т. – Ростов н/Д., 2006. – 278 с.

References

1. Abulkhanova, K.A. (1993). O putyakh postroeniya tipologii lichnosti [Ways of construction of person's typology]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*, 1, Vol. 4, 14–29 [in Russian].
2. Horoshko, E.I. (2010). Komunikativnyi prostir Internet yak ob'ekt sotsiokulturnoho analizu [Internet communicative space as an object of socio-cultural analysis]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Sotsiologhiia i politychni nauky» – Bulletin of Odessa National University. Series «Sociology and Political Science»*. (Vol. 15, Issue 14), (pp. 130–136). Odesa [in Ukrainian].
3. Zavatska, N.Ye. (2013). Osoblyvosti tsilisnoho adaptatsiinoho protsesu osobystosti u sotsialnykh systemakh ta internet-merezhi [Features of person's holistic adaptation process in social systems and Internet-network]. *Teoretychni i prykladni problemy psykhologii: zbirnyk naukovykh prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dali – Theoretical and applied problems of psychology: Collection of scientific works of the East Ukrainian National University. V. Dal, 1* (30), 4–11. Luhansk: Vyd-vo «Noulidzh» [in Ukrainian].
4. Komar, M.N. (2005). Tsennosti v usloviyakh virtualnoy realnosti [Values in the conditions of virtual reality]. *Perspektivy – Perspectives*, 1 (29), 127–132 [in Russian].
5. Kudashkina, O.Z. (2011). Kibersotsializatsiia yak novyi vyd sotsializatsii u virtualnomu seredovyshchi [Cybersocialization as a new type of socialization in a virtual environment]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice*, 1, 12–18 [in Ukrainian].
6. Luchynkina, A.I. (2011). Psykholohichni aspekty virtualnoi sotsializatsii [Psychological aspects of virtual socialization]. *Problemy suchasnoi psykhologii: zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho universytetu im. I. Ohienka – Problems of modern psychology: Collection of scientific works of the Kamyanets-Podolsky university named after them. I. Ogienko*, (Issue 14), (pp. 445–455) [in Ukrainian].
7. Milgram, S. (2000). *Eksperiment v sotsialnoy psikhologii [Experiment in social psychology]*. Saint Petersburg: «Piter» [in Russian].
8. Mozer, K. (2004). *Psikhologiya marketinga i reklamy [Psychology of marketing and advertising]*. Kharkov: Izd-vo Gumanitarnyy Tsentr [in Russian].
9. Moskalenko, V.V. (2007). *Psykhologhiia sotsialnoho vplyvu [Psychology of social influence]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
10. Petrunko, O.V. (2010). Mediasotsializatsiia, abo Sotsializatsiia z media zamist sotsializatsii z doroslymy [Media socialization or Socialization from the media instead of socialization with adults]. *Psykhologichni*

perspektyvy: Spetsvyпуск – Psychological Perspectives: Special Issue, (pp. 103–113). Lutsk [in Ukrainian].

11. Pleshakov, V.A. (2011). *Teoriya kibersotsializatsii cheloveka [The theory of human cyber socialization]*. A.V. Mudrik (Ed.). Moskva: MPGU; «Homo Cyberus» [in Russian].

12. Ratunova, L. *Lichnost i virtualnaya sotsializatsiya [Personality and virtual socialization]*. Retrieved from <http://wiki.iteach.ru/index.php> [in Russian].

13. Smelzer, N. (2003). Sotsializatsiya: osnovnye problemy i napravleniya issledovaniy [Socialization: the main problems and directions of research]. In E.P. Belinskaya, O.A. Tikhomandritskaya (Eds.), *Sotsialnaya psikhologiya – Social psychology*, (pp. 327–349). Moskva: Aspekt Press [in Russian].

14. Tsyba, V.T. (2006). *Systemna sotsialna psykhoholhiia [System social psychology]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

15. Chistyakov, A.V. (2006). Sotsializatsiya lichnosti v obshchestve Internet-kommunikatsiy: sotsiokulturnyy analiz [Socialization of personality in the society of Internet communications: socio-cultural analysis]. *Doctor's thesis*. Rostov-na-Donu [in Russian].